

درس خارج فقه، مضرت آیت الله مسینی بوشهری (دامت برکاته)

موضوع کلی: فصل فی بعض مستحبات الوضوء

موضوع جزئی: شستن دست‌ها، مضمضه و استنشاق و «تسمیه» گفتن

سال تحصیلی: ۹۷-۹۶

تاریخ: ۱۲ آذر ۱۳۹۶

مصادف با: ۱۴ ربیع الأول ۱۴۳۹

جلسه: ۲۴

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهیرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

الرابع: «غسل الیدین قبل الاغتراف مرة فی حدث النوم و البول و مرتین فی الغائط»^۱.

به نظر مرحوم سید (ره) چهارمین مورد از مستحبات وضو، شستن دست‌ها [تا میچ دست] قبل از داخل کردن آنها در ظرف آب؛ به منظور وضو گرفتن، است که در حدث خواب و بول، یک بار شستن دست‌ها مستحب است و در حدث غائط، دو بار شستن مستحب است.

دلیل حکم مذکور

اولاً: مشهور بین فقها این است که مستحب است که انسان قبل از وضو دست‌هایش را بشوید.

صاحب جواهر (ره) فرموده است: «لا أجد فيه خلافا»^۲.

ثانیاً: روایاتی در این رابطه وارد شده‌اند که روایت ذیل از آن جمله‌اند:

روایت اول: حسن حلبی

عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِيٍّ الْحَلَبِيِّ، قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الْوُضُوءِ؛ كَمْ يُفْرِغُ الرَّجُلُ عَلَى يَدَيْهِ الْيُمْنَى قَبْلَ أَنْ يُدْخِلَهَا فِي الْإِنَاءِ؟ قَالَ: «وَاحِدَةً مِنْ حَدَثِ الْبَوْلِ وَ اثْنَتَانِ مِنْ حَدَثِ الْغَائِطِ وَ ثَلَاثٌ مِنَ الْجَنَابَةِ»^۳.

روایت دوم: مرسله صدوق

مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ [شیخ صدوق]؛ قَالَ: قَالَ الصَّادِقُ (ع): «اغْسِلْ يَدَكَ مِنَ الْبَوْلِ مَرَّةً وَ مِنَ الْغَائِطِ مَرَّتَيْنِ وَ مِنَ الْجَنَابَةِ ثَلَاثًا»^۴.

روایت سوم: مرسله صدوق

قَالَ [محمد بن علی بن الحسین]: وَ قَالَ (ع): «اغْسِلْ يَدَكَ مِنَ النَّوْمِ مَرَّةً»^۵.

روایت چهارم: روایت حریر

عَنْ حَرِيرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع)؛ قَالَ: «يَغْسِلُ الرَّجُلُ يَدَهُ مِنَ النَّوْمِ مَرَّةً وَ مِنَ الْغَائِطِ وَ الْبَوْلِ مَرَّتَيْنِ وَ مِنَ الْجَنَابَةِ ثَلَاثًا»^۶.

سؤال: چرا در روایت مذکور، بر خلاف روایات قبلی، امام (ع) فرموده است که اگر شخص محدث به بول باشد و بخواهد وضو بگیرد، قبل از وضو، دستش را دو بار بشوید؟

۱. سید محمدکاظم، طباطبائی یزدی، العروة الوثقی، ج ۱، ص ۱۹۹.

۲. محمد حسن، نجفی صاحب الجواهر، جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، ج ۲، ص ۳۳۲.

۳. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۱، کتاب الطهارة، ابواب الوضوء، باب ۲۷، ص ۴۲۷، ح ۱.

۴. همان، ص ۴۲۸، ح ۴.

۵. همان، ح ۵.

۶. همان، ص ۴۲۷، ح ۲.

پاسخ: ظاهر این است که چون شستن دستها در حدث از غائط دو بار است، زمانی که بول نیز همراه غائط بود و حدث از بول و غائط با هم باشد، از باب تداخل، به شستن دو بار دستها حکم می‌شود. کما اینکه مرتکز نزد متشرعه نیز این است که اگر بول و غائط با هم باشند، حد بالاتر که دو بار شستن دستها قبل از وضوست لحاظ می‌شود لذا حتی اگر نوم و بول و غائط کنار هم قرار بگیرند، حد اعلی که دو بار شستن است در نظر گرفته می‌شود.

نکته: در استحباب یک بار شستن دستها در حدث از نوم و بول و دو بار شستن دستها در حدث از غائط، تفاوتی بین آب قلیل و آب کثیر نیست و عدم تفاوت بین آب قلیل و آب کثیر از اطلاق روایات استفاده می‌شود لذا اگر شخص بخواهد وضو بگیرد و محدث به خواب یا بول باشد، مستحب است که [چه با آب قلیل و چه با آب کثیر] یک بار دستهایش را بشوید و اگر محدث به غائط باشد مستحب است که [چه با آب قلیل و چه با آب کثیر] دو بار دستهایش را بشوید.

الخامس: «المضمضة والاستنشاق، كلّ منهما ثلاث مرّات بثلاث أكفّ، و يكفي الكفّ الواحدة أيضاً لكلّ من الثلاث»^۱.

به نظر مرحوم سید (ره)، پنجمین مورد از مستحبات وضو، مضمضه و استنشاق است که هر یک از این دو سه مرتبه به وسیله سه کف دست آب است و یک کف آب نیز برای سه بار مضمضه و سه بار استنشاق کفایت می‌کند.

دلیل حکم مذکور

اولاً: ظاهراً در استحباب مضمضه و استنشاق قبل از وضو، بین متقدمین و متأخرین خلافتی وجود ندارد، یعنی همه بالاتفاق معتقدند که مضمضه و استنشاق قبل از وضو مستحب است و حتی بعضی گفته‌اند که ممکن است که مضمضه و استنشاق استحباب نفسی داشته باشند، یعنی با صرف نظر از وضو، مستحب باشند که در این صورت، مضمضه و استنشاق قبل از وضو، استحباب مؤکّد خواهد داشت. روایت ذیل نیز مؤید استحباب نفسی مضمضه و استنشاق است:

فِي الْخِصَالِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ عَلِيٍّ (ع) فِي حَدِيثِ الْأَرْبَعِمِائَةِ قَالَ: «وَالْمَضْمُضَةُ وَالِاسْتِنْشَاقُ سُنَّةٌ وَطَهْرٌ لِلْفَمِ وَالْأَنْفِ...»^۲.

ثانياً: روایات زیادی دال بر استحباب مضمضه و استنشاق وارد شده‌اند که روایات ذیل از آن جمله‌اند:

روایت اول: عَنْ أَبِي بصيرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (ع) عَنْهُمَا، فَقَالَ: «هُمَا مِنَ الْوُضُوءِ فَإِنْ نَسِيْتَهُمَا فَلَا تُعَدُّ»^۳.

«هما من الوضوء» به قرینه روایات دیگری که وجود دارند، بر این دلالت دارند که مضمضه و استنشاق از آداب وضویند و از اجزاء واجب وضو نیستند.

روایت دوم: عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ: «الْمَضْمُضَةُ وَالِاسْتِنْشَاقُ لَيْسَا مِنَ الْوُضُوءِ»^۴.

منظور از روایت مذکور، این است که مضمضه و استنشاق از اجزاء وجوبی وضو نیستند لذا این روایت با روایت اول که امام صادق (ع) فرموده بود: «هما من الوضوء»، منافات ندارد، چون منظور این است که مضمضه و استنشاق از آداب وضویند و از اجزاء واجب وضو نیستند.

۱. سید محمدکاظم، طباطبایی یزدی، العروة الوثقی، ج ۱، ص ۱۹۹.

۲. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۱، کتاب الطهارة، ابواب الوضوء، باب ۲۹، ص ۴۳۳، ح ۱۳.

۳. همان، ص ۴۳۱، ح ۴.

۴. همان، ح ۵.

روایت سوم: عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ الْهَمْدَانِيِّ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (ع) فِي عَهْدِهِ إِلَى مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ لَمَّا وَلَّاهُ مِصْرَ، إِلَى أَنْ قَالَ: «وَأَنْظُرْ إِلَى الْوُضُوءِ فَإِنَّهُ مِنْ تَمَامِ الصَّلَاةِ تَمَضُّضٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَاسْتِنْشَاقٌ ثَلَاثًا...»^۱.

امیرالمؤمنین امام علی (ع) در روایت مذکور به محمد بن ابی بکر فرموده است که به وضویت نگاه کن [، یعنی با دقت وضو بگیر]، همانا وضو باعث کمال نماز و تمامیت نماز است، سه بار مضمضه کن و سه بار نیز استنشاق کن...

نکته: مشهور این است که مضمضه و استنشاق بر وضو مقدم باشد، اما تقدّم مضمضه بر استنشاق، تقدّم مندوب بر مندوب است، یعنی با اینکه مضمضه و استنشاق قبل از وضو مستحب است، مستحب است که مضمضه بر استنشاق مقدم گردد.

سؤال: آیا در مضمضه و استنشاق، قصد قربت شرط است؟

پاسخ: اطلاق روایات، حاکی از این است که در مضمضه و استنشاق، قصد قربت لازم نیست، ولی روشن است که اگر انسان این دو را به قصد قربت انجام دهد، بهتر است.

همچنین، افضل این است که مضمضه و قصد قربت با دست راست انجام شود، یعنی شخص، آب را در کف دست راست بریزد و سپس، مضمضه و استنشاق کند. دلیل این مطلب روایت ذیل است:

عَوَالِي اللَّائِلِيِّ عَنْ فَخْرِ الْمُحَقِّقِينَ؛ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ (ص): «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّيَّامُنَ فِي كُلِّ شَيْءٍ»^۲.

رسول اکرم (ص) در روایت مذکور، فرموده است که خداوند متعال دوست می‌دارد که انسان هر چیزی را با دست راست انجام بدهد.

نکته: نفس مضمضه، موضوعیت دارد و طریقت ندارد، یعنی مضمضه کردن به خاطر تمیز کردن دهان و دندان‌ها نیست لذا اگر شخص دهان خود را شسته باشد و مسواک زده باشد، باز هم مضمضه کردن مستحب است.

السادس: "التسمية عند وضع اليد في الماء أو صبّه على اليد وأقلّها «بسم الله» والأفضل «بسم الله الرحمن الرحيم» وأفضل منهما «بسم الله و بالله اللهم اجعلني من التوابين و اجعلني من المتطهرين»^۳.

به نظر مرحوم سید (ره)، ششمین مورد از مستحبات وضو، «تسمیه» هنگام گذاشتن دست در آب یا ریختن آب بر دست است و کمترین آن، این است که بگوید: «بسم الله» و افضل این است که بگوید: «بسم الله الرحمن الرحيم» و افضل از این دو این است که بگوید: «بسم الله و بالله اللهم اجعلني من التوابين و اجعلني من المتطهرين».

دلیل حکم مذکور

اولاً: استحباب تسمیه هنگام وضو گرفتن، مورد اتفاق همه علماست و اجماعی است.

ثانیاً: روایاتی در این زمینه وارد شده‌اند که روایت ذیل از آن جمله‌اند:

روایت اول: عَنْ الْعِيسَى بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع)؛ قَالَ: «مَنْ ذَكَرَ اسْمَ اللَّهِ عَلَى وَضُوئِهِ فَكَأَنَّمَا اغْتَسَلَ»^۴.

۱. همان، باب ۱۵، ص ۳۹۷، ح ۱۹.

۲. محدث نوری، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۱، کتاب الطهارة، ابواب الوضوء، باب ۳۰، ص ۳۳۰، ح ۳.

۳. سید محمدکاظم، طباطبایی یزدی، العروة الوثقی، ج ۱، ص ۱۹۹.

۴. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۱، کتاب الطهارة، ابواب الوضوء، باب ۲۶، ص ۴۲۳، ح ۳.

روایت دوم: قَالَ [محمد بن علی بن الحسین (شیخ صدوق)]: وَ رَوَى: «أَنَّ مَنْ تَوَضَّأَ فَذَكَرَ اسْمَ اللَّهِ طَهَّرَ جَسَدَهُ وَ كَانَ الْوُضُوءُ إِلَى الْوُضُوءِ كَفَّارَةً لِمَا بَيْنَهُمَا مِنَ الذُّنُوبِ وَ مَنْ لَمْ يُسَمِّ لَمْ يَطْهَرْ مِنْ جَسَدِهِ إِلَّا مَا أَصَابَهُ الْمَاءُ»^۱.

روایت سوم: عَنْ الْعَلَاءِ بْنِ الْفَضِيلِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع)؛ قَالَ: «إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ وَ لَمْ يُسَمِّ كَانَ لِلشَّيْطَانِ فِي وَضُوئِهِ شِرْكٌ...»^۲.

دلیل گفتن «تسمیه» هنگام دخول دست در آب یا هنگام ریختن آب بر دست باشد، روایات ذیلند:

روایت اول: فِي الْخِصَالِ بِإِسْنَادِهِ الْآتِي عَنْ عَلِيٍّ (ع) فِي حَدِيثِ الْأَرْبَعِمِائَةِ؛ قَالَ: «لَا يَتَوَضَّأُ الرَّجُلُ حَتَّى يُسَمِّيَ يَقُولُ قَبْلَ أَنْ يَمَسَّ الْمَاءَ: بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَ اجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ...»^۳.

روایت دوم: عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع)؛ قَالَ: «إِذَا وَضَعْتَ يَدَكَ فِي الْمَاءِ فَقُلْ: بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَ اجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ فَإِذَا فَرَعْتَ فَقُلْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»^۴.

دلیل اینکه حداقل «تسمیه»، گفتن «بسم الله» است، اطلاعات ادله است که در آنها لفظ «تسمیه» به کار رفته است و «تسمیه» با گفتن «بسم الله» نیز صادق است و حتی با گفتن لفظ «الله» نیز صادق است، البته این در صورتی است که گفته نشود که «تسمیه» به گفتن «بسم الله» یا «بسم الله الرحمن الرحيم» انصراف دارد.

دلیل افضلیت گفتن «بسم الله الرحمن الرحيم»، روایاتی است که در این زمینه وارد شده‌اند که روایت ذیل از آن جمله است:

وَبِهَذَا الْإِسْنَادِ [عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ] عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: "إِنَّ رَجُلًا تَوَضَّأَ وَ صَلَّى، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ (ص): «أَعِدْ وَضُوءَكَ وَ صَلَاتَكَ»، فَفَعَلَ فَتَوَضَّأَ وَ صَلَّى، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ (ص): «أَعِدْ وَضُوءَكَ وَ صَلَاتَكَ»، فَفَعَلَ فَتَوَضَّأَ وَ صَلَّى، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ (ص): «أَعِدْ وَضُوءَكَ وَ صَلَاتَكَ»، فَآتَى أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (ع) فَشَكَا ذَلِكَ إِلَيْهِ، فَقَالَ لَهُ: «هَلْ سَمَّيْتَ حَيْثُ تَوَضَّأْتَ»، قَالَ: لَا، قَالَ: «سَمِّ عَلَى وَضُوءِكَ»، فَسَمَّى وَ تَوَضَّأَ وَ صَلَّى فَآتَى النَّبِيَّ (ص) فَلَمْ يَأْمُرْهُ أَنْ يُعِيدَ»^۵.

در روایت مذکور از امام صادق (ع) نقل شده است که شخصی نزد رسول اکرم (ص) وضو گرفت و نماز خواند، آن حضرت (ص) فرمود که وضو و نماز را اعاده کن، دوباره وضو گرفت و نماز خواند، آن حضرت (ص) فرمود که وضو و نماز را اعاده کن، پس نزد امیرالمؤمنین امام علی (ع) رفت و به آن حضرت (ع) شکایت کرد، آن حضرت (ع) فرمود که زمانی که وضو گرفتی، «بسم الله» گفتی؟ آن شخص گفت که نه، آن حضرت (ع) فرمود که زمانی که وضو می‌گیری «بسم الله» بگو. پس آن شخص «بسم الله» گفت و وضو گرفت و نماز خواند، پس نزد پیامبر (ص) رفت، پس آن حضرت (ص) او را به اعاده کردن وضو و نماز امر نکرد.

«الحمد لله رب العالمين»

۱. همان، ص ۴۲۵، ح ۸.

۲. همان، ص ۴۲۶، ح ۱۲.

۳. همان، ح ۱۰.

۴. همان، ص ۴۲۳، ح ۲.

۵. همان، ص ۴۲۴، ح ۶.